

ARVAD: DOĞU AKDENİZ'DE BİR OSMANLI ADASI VE I. DÜNYA SAVAŞI'NDAKİ FONKSİYONLARI

Ü. GÜLSÜM POLAT*

Giriş

İsminin yazılışı Osmanlıca [ارواد] biçiminde olmakla birlikte Latin harfleri ile okunuşunda Arvad yahut Ervad ismi kullanılan, İngilizce belgelerde ve kaynaklarda ise çoğunlukla “Ruad” bazen de “Arwad” isminin kullanıldığı görülen bu ada¹ Fransızca belge ve kaynaklarda ise “Rouad” şeklinde zikredilmektedir. Arvad Suriye'nin Tartus sahillerine sadece 3 km uzaklıkta, tarıma elverişli arazisi bulunmayan küçük bir adadır.

İlk kez İ.Ö. 2000'lerin başında Fenikelilerin yerleştiği ada bu dönemde ticari bir üs olarak önemli işlev gördü². Arvad Adası Roma hâkimiyetine Büyük İskender tarafından mühim bir kuşatmaya maruz kalmadan geçti³.

Arvad Adası ilki 1097'de gerçekleştirilen Haçlı seferleri esnasında Haçlıların eline geçti. Memlûklı Sultanı Halil'in Suriye bölgesini Haçlılardan temizlemek için giriştiği mücadele sürecinde birçok Haçlı merkezi Memlûkler tarafından ele geçirilmişti. Başta Akka'nın Mayıs 1291'de ele geçirilmesi, eş zamanlı olarak bölgenin en önemli şehirlerinden Sûr'un ve peşi sıra Dimaşk'ın fethedilmesi Haçlıların hâkimiyet alanını oldukça daraltmıştı. Diğer taraftan Suriye bölgesindeki fetihler ve teslim alınan şehirler bunlarla da sınırlı kalmadı. Temmuz 1291'de Sayda, Beyrut, Aslis ve Antartus, Memlûkler tarafından ele geçirildi. Bundan sonra Haçlıların elinde Arvad Adası'ndan başka bir yer kalmadı. Arvad'a kaçan ve çoğunluğu Templier şövalyeleri denilen gruba mensup Haçlılar için ada, bir sığınak ve askeri üs haline gelmişti. Haç-

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kütahya/TÜRKİYE, e-mail: gulsumpolat26@gmail.com

¹ Bu çalışmanın tamamında Arvad ismi kullanılacaktır.

² “Arvad Adası”, *Ana Britannica*, C.II, İstanbul 1992, s. 367.

³ Warwick Ball, *Rome in the East, The Transformation of an Empire*, London 2000, s. 172.

lılar zaman zaman Trablus sahillerine çıkarak saldırılar yapıyorlardı. Bunun üzerine Memlûkler adayı ele geçirmek için harekete geçti. Trablus naibi Seyfeddin Esendemir el-Gürcî, Memlûk sultanı tarafından adanın ele geçirilmesi ile görevlendirildi. Mısır'dan gönderilen Memlûk gemileri 1302 yılında adaya bir baskınla ulaşılar ve şiddetli vuruşmaların ardından adayı ele geçirdiler. Bundan sonra adayı terk eden Templier şövalyeleri önce Kıbrıs'a oradan da Rodos'a gittiler⁴.

A. Osmanlı Yönetiminde Arvad Adası'nın Durumu

Arvad Adası Yavuz Sultan Selim'in 1516 Mercidabık Zaferi'nden sonra, yani Memlûklerin hâkimiyetine son verilmesinin ardından Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştı⁵. 1865 Vilayet Nizamnamesi'nin çıkarılmasından evvel vilayet merkezi Sayda'ya bağlı olan Trablusşam Sancağı'na tabî olan Arvad Adası'na da 1267 (1851)'de “*sair mahallerde olduğu misilli*” meclis teşkil edilmesi düşünülmüştü. Bunun üzerine ahaliden kabul gören bir kişinin müdür seçilmesi ve azalarının da kur'a ile belirlenmesi hususu mahalline yazıldı. Böylece ada ahalisinden ve dirayetli bir kişi olduğu belirtilen Mehmed Ağa ahaliden gelen talep doğrultusunda meclis başkanlığına getirildi. Yapılan kur'a ile dört Müslüman ve bir Hıristiyan da azalığa seçildi⁶.

Adanın fiziksel vaziyeti hakkında çeşitli vesilelerle adaya gelen ziyaretçilerin yazdıkları eserler fikir vermektedir. Merkezi idareye karşı isyan eden Kavalalı Mehmed Paşa'nın ileri harekâta geçmesi üzerine Osmanlı Devleti'ne yardım amacıyla Kavalalı'nın ordusunu durdurmak üzere gelen İngiliz donanması amirallerinden Sir Robert Stopford bu harekâttan sonra yazdığı hatıralarında Arvad Adası hakkında bazı bilgiler de vermektedir. 1842 yılında Arvad Adası'nda yaklaşık 1500 kişinin yaşadığını belirten Stopford, savaşın korkusuyla buraya gelen kişilerle birlikte nüfusun dört kat arttığını belirtmektedir. Ayrıca adanın bir deniz kıran ve birkaç batarya ile çevrili olduğu ancak bunların sökülmiş, yıkılmak üzere olduğundan söz etmektedir⁷. 1842'den 1850 arasındaki

⁴ Ali Aktan, “Memlûk- Haçlı Münasebetleri”, *Bellelen*, C. LXIII, S. 237, TTK Yay., Ankara 1999, s. 437-440. Arvad'ın Templar Şövalyeleri tarafından ele geçirilişi ve Müslümanlar tarafından geri alınışı hakkında bkz: Alain Demurger, *The Last Templar*, London 2009, s. 95-110.

⁵ Ersin Gülsoy, “Sayda- Osmanlı Yönetimi”, *DİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 209-210.

⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, (Bundan sonra BOA), İ.MVL, 214/7036.

⁷ Robert Stopford, *Narrative of the Late Expedition to Syria*, Vol. 1, London 1882, s. 85.

dönemi kapsayan Doğu seyahati esnasında Arvad Adası'nı da görme imkanı bulan Neale Arvad adasını İngiltere'nin güneyindeki Gosport kasabasına benzetmektedir. Bununla birlikte 4000 kişinin yaşadığını belirttiği adanın tarıma elverişli “bir karış araziye ve susuzluklarını giderecek su kaynağına” sahip olmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte adada en dikkat çekici yapının ustalikle inşa edilmiş su sarnıcı olduğuna değinmektedir⁸.

Arvad Adası'nın ahalisinin Osmanlı merkezi idaresi ile münasebetleri genel itibariyle adanın ekim-dikime münasip olmayan topraklarından geçimlerini sağlayamayacaklarından bahisle askerlikten muafiyetlerini istemeleri, maiyetlerini sağlamakta yaşadıkları güçlüklerle ilaveten, Rum sünger avcılarının makine ile yaptıkları sünger avının kendilerini büsbütün açlığa mahkûm etmesi nedeniyle önlem alınmasına dair talepleri çerçevesinde şekillenmişti.

Yukarıda sözü edildiği üzere, 19. yüzyılın ikinci yarısında yerel bir meclise de sahip olduğu anlaşılan Arvad Adası'nda yaşayan ahalinin zaman zaman merkezi idareden bazı talepleri olmaktadır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla ada ahalisi 1852⁹, 1877¹⁰, 1881¹¹, 1882¹², 1886¹³, 1888¹⁴, 1890¹⁵, yıllarında yaptıkları çeşitli başvurularda askeri mükellefiyetten aflatlarını istemişti. Diğer yandan arşiv kayıtlarına bu tarihler kesin olarak yansımakla birlikte 1857 yılına dair bir kayıta da yine ada ahalisinin “daha evvel kur'ay-ı şer'iyeye”den muaf tutulmak üzere gönderdikleri dilekçeden cevap alamadıklarını bildirmelerinden öyle anlaşılıyor ki bu tarihte de askerlikten muafiyetlerini isteyen bir başvuruları da vardı¹⁶. Mesela 1877'de yaptıkları başvuruda ada ahalisi kendilerinden daha evvel kur'a ve redif olarak asker alınmaktayken şimdi mustahfiz (koruma) olarak asker istendiğini, bu gerçekleşirse adada kadın ve çocuklardan başka kimse kalmayacağı, yani “kayukları yüzdürececek kişi” olmayacağını, bunun da adada yaşayanları açlığa mahkûm bırakacağını bildirmişlerdi¹⁷.

⁸ Frederick Arthur Neale, *Eight Years in Syria, Palestine, Asia Minor, From 1842 to 1850*, Vol. 1, Colburg And Co., Publishers, London 1851, s. 266-268.

⁹ BOA, *MKT.DV*, 55/32, 8 Nisan 1852.

¹⁰ BOA, *HR.TO*, 554/101, 20 Haziran 1877.

¹¹ BOA, *HR.TO*, 389/4, 31 Mart 1881, BOA, *HT.TO*, 388/106, 27 Kasım 1881.

¹² BOA, *HR.TO*, 389/51, 16 Kasım 1882.

¹³ BOA, *HT.TO*, 391/66, 1-2, 3 Ekim 1886, BOA, *HR.TO*, 392/75, 1-2, 10 Ekim 1886.

¹⁴ BOA, *HT.TO*, 394/2, 8 Nisan 1890.

¹⁵ BOA, *HR.TO*, 554/101, 20 Haziran 1877.

¹⁶ BOA, *MVL*, 182/112, 23 Şaban 1273 (18 Nisan 1857).

¹⁷ BOA, *HR.TO*, 554/101, 20 Haziran 1877.

Bu telgraflar zaman zaman adalarının ekime müsait olmamasından ötürü geçim zorluğuna düşeceklerini bildiren ricalarla “*Arvad Ceziresi kadın ve çocukları*” imzasıyla Mabeyn-i Hümayun’a gönderiliyordu. Arvad Adası’ndan gelen 1886 tarihli Arapça bir mektubun Türkçe tercümesinde sözü edilen durum şu şekilde dile getiriliyordu:

Dünkü gün arz ve iş’ar etmiş olduğumuz veçhile bu ceziremizin sengistandan [taşlık] ibaret olmasıyla ne suya ve ne de ziraata salih arazisi vardır. Nüfusu... mevsim-i sayfda [yaz] tedarik edebildikleri şey ile mevsim-i şitada [kış] kemal-i zaruretle tayin etmekteyiz. Ceziremizin ahvali bu merkezde iken şimdi bizden kur’a ve redif talep buyruluyor. Bu ise açıktan helâkımızı müeddi olacağından ceziremizin tekâlif-i askeriyeden muâf tutulmasını niyâz ve istirhâm ederiz¹⁸.

Öyle anlaşılıyor ki, bu talepler sık sık reddedilmekle birlikte¹⁹, dönem dönem muafiyet de tanınıyordu. Bunu 1890 yılında verilen bir dilekçede ada ahalisinin askerlikten muafiyetlerinin “*devamını*” istemelerinden anlıyoruz²⁰.

Ada ahalisinin merkeze başvuru nedenlerinden biri de maişet temini ile ilgiliydi. Adanın oldukça küçük olması yanında taşlık bir araziye sahip olması ve ekim- biçime müsait olmaması ada ahalisinin çeşitli defalar merkezle yaptıkları yazışmalarda kendilerinin askerlikten muaf tutulmaları ricasını dile getirirken, yazdıkları gerekçeler arasında zikrediliyordu. Ada ahalisinin geçimini denizden özellikle sünger avcılığından elde ettikleri belgelerde açıkça anlaşılırmaktaydı. Ancak Osmanlı sularında 1840’lı yıllarda avlanmaya başlanan süngerin ilerleyen dönemlerde özellikle Rum balıkçılar tarafından makineyle çıkarılmaya başlaması²¹ ada ahalisinin merkeze müşkül durumlarını bildirmelerine bir kez daha sebep olmuştu²². Elli bir kişinin mühür ve imzalarının olduğu dilekçenin Arapçadan Osmanlı Türkçesine yapılmış tercümesinde ada ahali durumu açıkça dile getirmekteydi. Rum balıkçıların sünger avında kul-

¹⁸ BOA, *HT.TO*, 391/66, 1-2, 24 Temmuz 1302 (5 Ağustos 1886), Çok benzer bir başka örnek önceki yıllarda da göze çarpar. BOA, *HR.TO*, 554/101, 20/6/1877.

¹⁹ BOA, *DH.MKT*, 1413/88, 18/4/1887, BOA, *DH.MKT*, 1422/103, 26/5/1887.

²⁰ BOA, *DH.MKT*, 1719/28, 17/4/1890.

²¹ Osmanlı kara sularında sünger avı hakkında yapılan bir çalışmada durum ayrıntılarıyla verilmektedir: Haydar Çoruh, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sünger Avı (1840–1912)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol 2/9, Fall 2009, ss. 79-94.

²² BOA, *HR.TO*, 401/11, 16 Kanun-ı sani 1325.

landıkları makineler sayesinde su altında uzun süre kalarak çok miktarda süngeri topladıklarını ve kendilerinin bu nedenle yokluğa düştüklerini yazmışlardı. Arvadlı balıkçıların, Rum balıkçıların bu hareketten men edilmesini isterken kullandıkları ifadeler adanın fiziksel ve biraz da sosyal durumu hakkında ipuçları vermektedir: “*Arvad Ceziresinde bulunan sünger seyyadlarının [avcıları] umumu namına*” olarak yazılan dilekçede

ceziremiz gayet küçük ve âdetâ deniz içinde bir sefine mukabesinde olub fellâhat ve zirâ'ate sâlih-i arâziden halîdir. San'at ve ticâret-i sâ'ire ile meşgûl olmağa isti'dâd-ı mâliyyeye müsâ'id olmamağla yaz mevsiminde sünger saydıyla te'mîn-i ma'îşet etmekteyiz ve kışın kadınlar gibi mu'attal oturmaktayız. Evlâd ve iyâlemizin nafakalarını bu vâsita ile tedârik ettiğimiz gibi kaldığımız müddetçe akdine mecbur olduğumuz... tekâlif-i emriyeyi dahi yine bu vâsita ile te'diye ediyoruz²³.

Çeşitli defalar merkez ile bu minvalde gerçekleşen yazışmalarda zaman zaman Rum sünger avcılarının modern makinelerle topladıkları süngerlerin kendilerini açlığa düşürmelerinden yakınan ada ahali si bazen de kendilerine yüklenen askeri mükellefiyetin ziraata uygun olmayan ve tatlı su kaynakları çok kısıtlı olan adalarını büsbütün aç kalmakla karşı karşıya getireceğini bildirdikleri görülmektedir.

B. Arvad Adası'nın I. Dünya Savaşı Arifesindeki Durumu

I. Dünya Savaşı öncesinde Arvad Adası ahalisinin özellikle İtalyanların baskısı altında olduğu anlaşılmaktadır. Ada ahalisinden Fatma, Meryem ve Seniyye Dâhiliye Nezareti'ne gönderdikleri telgrafta eşleri Abdülaziz Muhammed ve Mustafa Selim'e ait elli yedi tonluk Surya isimindeki gemiye İtalyanlar tarafından el konulduğunu ve çocuklarıyla birlikte “aç biulaç” kaldıklarını bildirmişti. Ada ahalisinden bu kadınların talepleri hakkında gerekenin yapılması Beyrut vilayetine 1 Mart 1329 (14 Mart 1913) tarihinde yazılmıştı²⁴. İtalyanların bu tutumunda, işgal ettikleri Trablusgarp bölgesinde kendilerine karşı direniş gösteren başta Sunusiler olmak üzere yerel güçlere mühimmat taşıyan Türk gemilerini engelleme isteğinin etkili olabileceği akla gelmektedir. Diğer taraftan savaşın arifesinde ada ahalisinin yelkenlilerinde yapılan aramalarda ele geçirilen bir takım mühimmatın varlığı, ada ahalisinden bazı

²³ BOA, HR.TO. 401/11, 16 Kanun-ı sani 1325 (29 Ocak 1910).

²⁴ BOA, DH.H. 72/24, B:1-2, 1 Mart 1329 (14 Mart 1913).

larının daha savaş başlamadan gizli işlerle meşgul olduklarını göstermektedir. Öyle ki Arvad limanına mensup olup Hacı Ali Şimadi ve Şerkane isimli şahıslara ait olup Abdurrahim Hicazî kaptanlığındaki “*Tevfik el-bârî*” ismindeki yelkenlide yapılan aramada içinde kırk adet dinamit fünüyesi ile yirmi adet dinamit olduğu tespit edilmiş ve bunun üzerine kaptan tutuklanmıştı²⁵. Beyrut valisinden gelen bu bilgiden kısa bir süre sonra yakalanan malzemeye ilgili biraz daha ayrıntı ve farklı bazı bilgiler geldiği anlaşılmaktadır. Ada sakinlerinden Muhammed Hayri isimli şahsa ait yelkenli gemide yapılan aramada yüz on sekiz adet kapsül, bir şişede bir miktar toz barut, bir ufak çıkında av saçması, üç adet dinamit fünüyesi bulunduğunu ve bunların müsadere edildiği belirtiliyordu. Diğer taraftan geminin sahibi ile arkadaşı Mustafa'nın tutuklandığı da ekleniyordu²⁶. Bulunan malzemelerin yalnızca ada ahalisinden bazı kişilerin avcılıkta kullandıkları ihtimali akla gelse de geminin kaptanının tutuklanmasının bu malzemelerin yalnızca avcılıkla ilgili olmadığını düşündürmektedir.

C. Arvad Adası'nın Fransızlar Tarafından Ele Geçirilişi

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle İngiliz ve Fransız deniz kuvvetleri donanmalarının önemli miktarda kuvvet bulundurduğu Akdeniz'de, bu küçük ada Suriye sahillerine son derece yakın olması nedeniyle istihbarat toplamak için iyi bir hareket noktası olarak görülmüştü. Bu amaçla ada 19 Ağustos 1331 (1 Eylül 1915)'de Fransız kuvvetlerince işgal edildi. Beyrut Valisi Azmi Bey, durumu merkeze “*çok acil*” koduyla şu şekilde yazmıştı:

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine, bu sabah düşman zırhlısı Trablus karşısında vaki' Arvad adasına sekiz yüz kadar asker çıkarak işgal etmiştir. Ada pek küçük ve taşlık bir tepe. Karşında küçük Tartus nahiyesinden başka şehir yoktur. Bu adanın işgali ilân edilen ablukanın tatbiki için bir üssülhareke maksadına müstenid olduğunu zannediyorum. Ma'mafih ahvâli tedkik için Trablus'a gideceğimi arz-ı ma'lûmât ederim²⁷.

Bir sonraki güne ait telgrafında Beyrut Valisi Azmi Bey adanın Fransızlar tarafından işgal edilmesinin ardından burada 200 kadar bah-

²⁵ BOA, *DH.EUM.EMN*, 84/35, B:1, 4 Haziran 1330 (17 Haziran 1914).

²⁶ *Aynı Dosya*, B:2, 9 Haziran 1330 (24 Haziran 1914).

²⁷ BOA, *DH. ŞFR*. 486/102, 19 Ağustos 1331 (1 Eylül 1915).

riye askeri kaldığını ve Fransız filo komutanını vilayete gönderdiğini, “*mündericâtı arz edilen*” telgraftan da “*maksadın*” tamamen anlaşıldığını bildiriliyordu²⁸. Adanın işgal edilmesinin ardından Fransız kumandanı tarafından Beyrut vilayetine bir filika ile mektup gönderdiği anlaşılmaktadır. Mektubun özetlendiği şifreli telgrafta Fransızların adaya bayraklarını çektiklerini bildirmekte ve Osmanlı Devleti tarafından yapılacak bir saldırıya sert mukabele edileceği tehdidinde bulunulmaktaydı²⁹. Adanın bu stratejik önemine nispeten Fransızlar asker çıkarmadan evvel burada Osmanlı resmi görevli ve asker sayısının, oldukça az olduğu görülmektedir. Öyle ki, bununla ilgili Beyrut Valisi Azmi Bey şöyle demektedir:

Arvad arz ettiğim hususla küçük bir ada. Esasen Arvad'ta asker yok. Adanın mevcûd me'muru yerli ahâlden bir nâhiye müdürü vekili ile iki jandarmadan ve bir tahsildârdan ibârettir³⁰.

Vali adaya üç yüz kadar bahriye askerini taşıyan iki zırhlı ve bir nakliye gemisinin gelerek, birisi küçük birisi büyük top indirerek işgal ettiklerini de belirtmekteydi. Bunun üzerine iki jandarmanın adada kaldığı ve düşman hizmetine girdiği tahsildarın ise firar ettiği öğrenilmişti³¹. Diğer taraftan adanın işgalinden sonra ada ahalisinden göç edenler olmuştu. Oldukça perişan halde Osmanlı ana karasına sığınan mültecilere muhacirin tahsisatından yardım yapılmıştı³². İlerleyen dönemlerde bu adadan muhaceret devam etmiş olmalı ki, bu muhacirlerin iaşeleri için gerekli meblağın muhacirin tahsisatından değil Dördüncü Ordu Kumandanlığı tarafından ödenmesi hakkında Beyrut vilayetine yazı yazılmıştı³³.

Öte taraftan İngiliz istihbarat birimleri adanın işgal edilerek Fransız bayrağının dikilmesini derhal haber almışlardı. İngilizlerin bölgeden aldıkları duylara göre ahali işgal kuvvetlerini mukavemetsiz kabul etmişti³⁴.

²⁸ BOA, *DH.ŞFR.*, 487/7, 20 Ağustos 1331 (2 Eylül 1915).

²⁹ BOA, *DH.ŞFR.*, 487/8, 20 Ağustos 1331 (2 Eylül 1915).

³⁰ BOA, *DH.ŞFR.*, 488/34, 29 Ağustos 1331 (11 Eylül 1915).

³¹ *Aynı Belge.*

³² BOA, *DH.ŞFR.*, 56/259, 19 Eylül 1331 (2 Ekim 1915).

³³ BOA, *DH.ŞFR.*, 62/141, 14 Mart 1332 (27 Mart 1916).

³⁴ The National Archives, Kew-London, (Bundan sonra TNA), *War Office* (Bundan sonra WO), 157/695.

D. Adanın Savaş Sürecindeki Fonksiyonları ve Sorunları

Arvad Adası'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesi aslında İngiltere ile aralarındaki hâkimiyet sahası sorununun da bir göstergesiydi. Öyle ki, Port Said'ten Suriye sahillerine kadar olan bölge Fransız Üçüncü Donanması tarafından kontrol ediliyordu. Zaman zaman bu bölgede İngiliz istihbaratının Fransızlarla işbirliğine girmeden yürüttükleri istihbarat toplama faaliyetleri Fransızlar tarafından kendilerinin hâkimiyet bölgelerine müdahale olarak algılanmıştı. Öyle anlaşılıyor ki, adanın işgal edilmesinde bu mücadele etkili olmuştu³⁵.

Arvad 1915 Eylülünde Fransızlar tarafından işgal edildikten sonra istihbarat toplamak için kullanılan bir merkez haline getirildi ve adanın yönetimi Albert Trabaud'a verildi. Diğer taraftan adanın ele geçirilmesinden sonra buraya temel görevleri istihbarat toplamak olan bir Fransız ve bir Lübnanlı personel atandı. Bu görevliler adaya ulaştıktan sonra "Agence des Affaires de Syrie" isimli teşkilat kurdular. Bu teşkilat Port Said ile bağlantılı olan İngiliz ve Fransız deniz kuvvetleri otoriteleri ile işbirliği yapacaktı. Arvad'ın Trablus sahilinden yalnızca bir mil uzakta olması adayı, ajanların gönderildiği oldukça stratejik bir konum haline getiriyordu. Bu kısa mesafeyi ajanlar özellikle gece karanlığında yüzerek geçebiliyorlardı³⁶.

Bu özelliği ile Arvad Adası İtilaf güçlerinin Suriye bölgesinden edinmek istedikleri istihbarat için merkez konumuna gelmişti. Lübnan yerlisi olan ve İngilizlerle işbirliği içerisinde olan ajanlar adanın ele geçirilmesinden sonra istihbarat toplanması işinde önemli işlev yüklenmişlerdi. Bu konuda ilk göze çarpan isim Lübnanlı Beşare el-Buvari'dir. İskenderiye'ye Ocak 1915'de giden el-Buvari burada bazı Fransız yetkililer ile tanışmış, 16 Nisan 1915'de "Destri" isimli Fransız destroyerinde çevirmen olarak görev yapmış ve Kasım 1918'e kadar deniz istihbarat biriminde görev almıştı. el-Buvari, Arvad Adası'nın ele geçirilmesinden sonra istihbarat operasyonlarını ilk organize edenlerden biri oldu. Arvad Adası'ndan 25 Aralık 1915'te yola çıkan el-Buvari, "Tunisien" isimli Fransız gemisinde görev yapmaları için 100 gönüllü toplamayı başardı.

³⁵ Yigal Sheffy, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign 1914-1918*, Frank Cass&Co. Ltd., London 1998, s. 79.

³⁶ Nicholas Z. Ajay Jr., "Political Intrigue and Suppression in Lebanon during World War I", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 5, No. 2, (April 1974) s. 143-144.

Daha sonra Arvad Adası'ndan bir Fransız gemisiyle ayrılan el-Buvari Cunye sahiline bir Lübnanlı denizci gönderdi. Denizci, el-Buvari'nin kardeşi Hanna ile kontak kurmak, özellikle Alman denizaltıları ve genel olarak bölgedeki tüm gelişmeler hakkında bilgi toplamak üzere görevlendirilmişti. Bu ajan istenilen bilgileri topladıktan sonra Hanna'nın balkonuna astığı belirlenmiş renkteki kuru kıyafetler ile Fransız gemisine mesaj gönderdi. Bu mesaj üzerine bir bot sahile yaklaşarak ajanın yüzerek ona ulaşması sağlandı. Ajan, Beyrut'a son zamanlarda bir Alman denizaltısı geldiğini, aralarında Arvad limanına ait küçük bir geminin mürettebatı olan iki kişinin de olduğunu söylüyordu. Ayrıca bazı mahkûmların asıldığını, Lübnan'da açlığın giderek büyüdüğünü ve hükümetin halka kötü davrandığı yönündeki bilgileri Fransız yetkililere ulaştırılmak üzere getirmişti³⁷. Arvad Adası'nın bir istihbarat üssü olarak kullanılmasında Lübnan'daki Hıristiyan azınlık liderlerinin yardımları da etkili olmuştu. Mesela Maruni Patriği'nin yardımcısı (sekreteri) Bulûs 'Akil, Arvad Adası'ndan yöneltilen istihbarat faaliyetlerde kontak kurulan için önemli bir isim olmuştu. Patriğin bağlantıda olduğu kişiler ilginç bir yöntemle Arvad'daki Fransız yetkililer ile iletişim kurmuştu. Öyle ki, bir evin içerisinde inşa ettikleri kayıkla bir gece üç Lübnanlı; İbrahim Karam, Yusuf Karam ve el-Ra'i kardeşler Arvad Adası'na gitmek üzere yola çıkmışlardı. Burada adanın yöneticisi olan Trabaud ile kontak kurmuşlar ve ona Lübnan'daki durum hakkında bilgi vermişlerdi. Bu yerli ajanlarla Trabaud arasında yapılan anlaşmayla onlara gemilerin yardım getirmesini ve Karam kardeşlerin de onlara istihbarat raporları vermesi kararlaştırılmış ve bu plan uygulanmıştı³⁸.

Adadan çeşitli yöntemlerle gönderilen ajanların iletişim kurmak için uyguladıkları yöntemler oldukça çeşitliydi. Osmanlı yerel idarecilerinin bu oldukça gizli iletişim tekniklerini zaman zaman fark ettikleri ve rapor ettikleri anlaşılmaktadır. Hariciye Nezareti'ne yazılan yazıda Arvad Adası'ndaki fenerin yakılıp söndürüldüğü şöyle bildiriliyordu:

Trablusşam civarında Arvad Adası'nda düşman saat sekiz de feneri ikâd ettiği ve saat bir evvelde tekrar söndürdüğü Tartus Liman reisinden alınan 11 Mart 332 tarih ve 387 ve 393 numarolu iki kıt'a telgrafnamede bildirilmiş olmağla ol babda...³⁹.

³⁷ Ajay, a.g.m., s.144-145.

³⁸ Ajay, a.g.m., s. 146.

³⁹ BOA, HR.SYS, 2418/115, 11 Mart 1332 (24 Mart 1916).

Öyle anlaşılıyor ki, adadaki Fransız işgal kuvvetleri ile ana karaya çıkarılan casuslar arasında iletişim kurmak için kullanılan yöntemlerden birisi de adadaki fenerin yakılıp söndürülmesiydi.

Doğu Akdeniz'deki bu küçük ada aynı zamanda Fransa'nın Suriye üzerine yapılma ihtimali olan bir seferde önemli bir işlev yüklenebilecek konumdaydı⁴⁰. Özellikle Lübnan'da yaşanan iase sıkıntısı (buhranı) ve Suriye'de devam edegelen ayrılıkçı Arap istekleri ile bağlantılı hoşnutsuzluktan faydalanılarak yapılacak bir seferde adanın konumu daha da önem kazanacaktı. Arvad'ın ele geçirilmesinden sonra yönetimine atanan Albert Trabaud ve adanın işgalinden sonra burada görev verilmiş olan Lübnanlı bir çevirmen ve deniz istihbaratçısı olan Antoniè Eddè ile birlikte Suriye'deki hoşnutsuzluk ve Lübnan'daki buhranın elverişli koşullarından faydalanılarak bir operasyonun gerçekleştirilmesi için raporlar hazırlamışlardı. Ayrıca Cemal Paşa'nın emriyle yapılan aramada Fransız Konsolosluğu'nda ele geçirilen evrakların da Lübnan'da karışıklığı ve hoşnutsuzluğu arttıracak bazı ileri gelenlerin asılmasına neden olması, yapılacak seferin başarı şansını yükselteceği düşünülüyordu⁴¹.

Diğer taraftan ada Osmanlı istihbaratının edindiği bilgilere nazaran çok daha önemli işlevlere sahipti. Şam'daki Osmanlı karargâhından gönderilen bir raporda Hayfa'dan karaya çıkan ve buraya da bir İngiliz gözlem gemisi tarafından gönderildiği anlaşılan iki İngiliz casusunun sorgusunda öğrenilen bilgiler adanın farklı bir işlevini daha gözler önüne sermekteydi. Oldukça tehlikeli casuslar olan ve aşağıda sıralanan görevleri yerine getirmekle görevlendirilen ajanların verdiği bilgiler bu küçük adanın önemini bir kez daha göstermektedir. Amerika'dan İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere için savaşmak üzere 13.000 Ermeni'nin Mısır'a geldiğini bildiren casuslar bu Ermenilerin kullanılmak üzere "tâlim ve terbiye" edildikten sonra Kıbrıs ve Arvad'a nakledildiklerini belirtmişlerdi. Daha sonra bunlardan bir kısmının Selanik'e gittiklerini eklemişlerdi⁴². Öyle anlaşılıyor ki, adaya gelen ve çeşitli görevlerle kullanılan gönüllülerin tamamı Lübnan bölgesinin yerlisi olan ve Osmanlı yönetimden memnun olmayan gayrimüslim Lübnanlılar değildi. Araların-

⁴⁰ Christopher M. Andrew and A.S. Kayna-Forstner, *France Overseas, The Great War and the Climax of French Imperial Expansion*, Thames and Hudson, 1981, s. 108.

⁴¹ Andrew- Forstner, *a.g.e.*, s. 108.

⁴² Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, Ankara/Türkiye, (Bundan sonra ATASE), K:176, D: 759, F: 21, 21-22 Eylül 1333 (21-22 Eylül 1917).

da Amerika Ermenilerinin de bulunduğu farklı gruplar Arvad Adası'ndan Osmanlı ana karasına karşı yürütülecek faaliyetler için burada en azından bir süre bulunmuştu. Adanın Fransızlar tarafından ele geçirilmesinden sonra Arvad'a ulaşan en az 148.000 silahlı Suriye ve Lübnanlı⁴³ yanında Amerika'dan gelen Ermenilerin de en azından bir süreliğine Arvad Adası'na gönderilmesi adanın stratejik konumuna bağlı önemini ve İtilaf kuvvetleri için ne denli faydalı işlevler yüklediğini göstermektedir. Gerçekten de İngiltere'nin Washington Elçisi Spring Rice İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na Amerika'da yaşayan Ermenilerin Kilikya bölgesinde girilmesi muhtemel operasyonlarda rol almak için bin kişi göndermek konusunda oldukça istekli olduklarını bildirmişti⁴⁴. Hayfa'da yakalanan casusların sorgusunda, Arvad'ın Türk hâkimiyetine karşı girişilecek faaliyetlere katılmak üzere Amerika'dan gelen Ermenilerin de belli süreliğine tutulan bir merkez olduğu bildirilmişti. Bunun yanında casuslar, sorgularında kendilerinden İtilaf kuvvetleri tarafından Osmanlı ana karasında yerine getirmeleri istenilen görevleri şu şekilde sıralamışlardı;

1- Yeterli miktar para ile asker elde etmek ve bu asker vasıtasıyla her gün Akule'den güneye geçen trenlerin sayısını, asker, cephane, zahire, top ve tayyare miktarı ve nakliye vasıtalarını öğrenmek.

2- Kudüs'te tahkimat bulunup bulunmadığını asker miktarını, bunların noksanlarını ve kumandanının kim olduğunu öğrenmek ve Yafa, Remle, Nasriyye, Akka, Hayfa, Amman civarlarına tahkimat olup olmadığını teşhis etmek.

3- Geçen senenin mahsulüyle bu senenin mahsulünün miktarını Yafa, Remle, Nasriyye, Akka, Hayfa, Amman civarında ve daha hangi mahallerde erzak ambarı mevcut olduğunu tespit etmek. Ahalinin ahvalini, Türklerle irtibat derecelerini öğrenmek bunun yanında Hıristiyanlar hakkında ayrıntılı malumat toplamak, Osmanlı Devleti'ne karşı ihtilal ihtimal ve kabiliyetlerini tespit etmek ve Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın karargâhının nerede bulunduğunu öğrenmek.

4- Otomobil-araba ve tren yollarının buldukları mahalleri tespit etmek, önemli devlet görevlilerinin ve askerlerin isimlerini gösteren bir

⁴³ Andrew- Forstner, *a.g.e.*, s. 108.

⁴⁴ TNA, FO, 371/2485, 49516/445, 25 Nisan 1915, [Washington Büyükelçisi] Spring Rice'den Dışişleri Bakanlığı'na.

cevveli tanzim ve irsal etmek. Önemli miktarda para ile desteklenerek hükümet aleyhinde bir ayaklanma hazırlamak ve ahaliyi ayaklandırmak. İngilizlerin Hayfa'dan suhuletle çıkmalarını temin için bu kıyama özellikle Şam ve Halep civarında çıkarmak.

5- İhtilal amacını temin için Filistin'de bilhassa Nasıriye'de insanlarla ve özellikle Katolik papazlarıyla temasta bulunmak.

6- İstasyonlarda her zaman kaç vagon ve kaç makinenin mevcut olduğu ve ikmal edilen denizaltılara benzin vermek için Filistin sahilinde seçilen mevkii tam olarak anlamak⁴⁵.

Yakalanan bu İngiliz casuslarının yapmayı planladıkları hareketleri kadar İngiltere'nin bölgedeki faaliyetleri hakkında da önemli sayılabilecek bilgileri sorguları sırasında Türk makamlarına anlattıkları anlaşılmaktadır. Mısır Genel Kumandanlığı'na General Allenby'nin⁴⁶ atanacağı ve onun Kahire'de Savoy Otel'de⁴⁷ kaldığını sorgularında söylemişlerdi.

Adanın işgal edilmesinin ardından Osmanlı sahillerine ajanlar göndererek yerli halktan bilgi almaya çalışan Fransızların uyguladığı bu yöntem Osmanlı makamlarına da Arvad yerlileri tarafından verilen bilgilerle karşılık buluyordu. Öyke ki, Arvad Adası yerli ahalisinden Beyrut valiliğine bilgiler gelmekteydi. Ada ahalisinden Hüseyin Cündî Efendi tarafından yazılan ve ada sakinlerinden Salime bint-i Muhammed isimli kadın tarafından Tartus'ta bulunan Arvad Adası Müdür Vekili Murad Efendi'ye ulaştırılan mektupta, adadaki genel durum ve Fransızların vaziyeti hakkında bilgiler verilmekteydi. Mektupta adanın işgal edildikten sonra Abdülrezzak Süleyman isimli şahsın evinin merkez durumuna getirildiği Fransızların neferden hariç on zabıt ve bir memur olduğu, ayrı-

⁴⁵ ATASE, K:176, D: 759, S: 21, 21-22 Eylül 1333 (21-22 Eylül 1917).

⁴⁶ Allenby, Edmund Henry Hynman, first Viscount Allenby of Megiddo (1861-1936); Mısır Kuvvetleri Genel Kumandanlığına atanmasının ardından devam eden Filistin Cephesi savaşlarının komutanlığını da üstlenmiştir. Kudüs O'nun kumandasındaki birlikler tarafından 9 Aralık 1917'de ele geçirilmiştir. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na kadar Allenby kumandasındaki İngiliz birlikleri karşısında Türk Ordusunun mücadelesi devam etmiştir. Anlaşmadan kısa bir süre önce Allenby kuvvetleri karşısında Şam şehri de kaybedilmiştir. Bu özellikleriyle Allenby Doğu'daki İngiliz zaferlerinin simge bir ismi haline gelmiştir.

⁴⁷ Savoy Otel Kahire'deki İngiliz istihbaratının önemli birimi Arap Büro'nun da resmi adresi durumundaydı. Matthew Hughes, "Allenby, Edmund Henry", *Oxford National Bibliography*.

ca adaya on top yerleştirildiği belirtiliyordu. Ancak adada zahirenin az olduğu da mektupta belirtilen ayrıntılardan. Fransızların beraberlerinde getirdikleri zahireyi halka yüksek fiyattan satması ve ahaliden açlıktan ölenler olması durumun oldukça vahim olduğunu göstermekteydi. Mektubun sonundaki ifadeler adadaki trajik durumu özetler durumdaydı: “açlıktan çok korkuyoruz, cenâb-ı hakkîze (mukayyed) olsun.”⁴⁸”

Yetersiz olan yiyecek maddelerinin temini meselesi işgalin akabindeki süreçte devam etti. Çözüm için adanın ihtiyaç duyduğu temel besin maddelerinin alınımın İskenderiye ve Kahire'den yapılması için izin verildi⁴⁹. Diğer taraftan adada yaşayan halk için gerekli olan yiyecek maddelerinin ticaretini yapan gemilere Fransız bayrağı çekilmesi halinde ticaret yapmalarına izin verilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak Mısır'daki İngiliz deniz kuvvetleri, İngiliz Yüksek Komiserliğine yazdığı bir yazıda yapılan anlaşmalara göre Arvad Adası'ndan yüklü yola çıkan gemilerin yüklerini Mısır'a bıraktığını ancak Mısır'da adanın ihtiyacı olan malların bu gemilerle gönderilmediğini belirtiyordu. Öyle ki, adanın ihtiyaç maddelerinin Fransız savaş gemileri yahut yedek kruvazörleri ile götürüldüğü bildiriliyordu⁵⁰. Ancak Arvad Adası valisi tarafından lisans verilmiş gemilerin Mısır'dan adaya mal taşıyabileceği bildiriliyordu. Bu sıkı kontrolün temelinde Osmanlı sahillerine uygulanan sıkı blokajın olduğu anlaşılmaktadır. Adaya götürülmek üzere yola çıkan gemilerdeki malzemelerin herhangi bir şekilde Osmanlı kıyılarına götürülmemesi için oldukça sıkı bir kontrol uygulanmıştı.

Gerçekten de, ada işgalin ardından bir taraftan Osmanlı sahillerine casuslar göndermek için kullanılırken diğer taraftan Fransızların spekülâtif ticari hareketlerine de maruz kalmıştı. Öyle ki, adayı işgal eden Fransızlar adaya getirdikleri unun kıyyesini (1.283 kg) üç kuruştan ahalîye satmaya başlamışlardı. Adadaki asker sayısı çok fazla olmamakla

⁴⁸ BOA, *DHEUM.4.ŞB*, 3/86, B: 3, 22 Kanun-ı evvel 1331 (4 Ocak 1916).

⁴⁹ TNA, *FO*, 141/475/7, 1 Şubat 1916, Fransız Kahire Konsolosluğu'ndan İngiliz Yüksek Komiserliği'ne. Bu yazıda 1916 yılı başlarında Fransızlar tarafından ele geçirilen bir diğer ada olan Castellorizo (Meis Adası) Adası'nın daha evvel ele geçirilen Arvad Adasına tanınan bu haktan yararlanmasından söz edilmektedir. Buradan hareketle Arvad Adası'na bu şekilde bir hak tanındığı anlaşılmaktadır.

⁵⁰ *Aynı Dosya*, 9 Şubat 1916, Amiral'den Yüksek Komiser'e. Yazının devamında Meis Adası için de aynı yöntemle ihtiyaç temin edilmesine, eğer Fransız otoriteleri kabul ederse bazı seçilmiş ve lisanslı gemilerin ihtiyaç maddeleri taşınmasına müsaade edilebileceği bildiriliyordu. Bu noktada sadece petrole izin verilmemekteydi. Petrolün ancak savaş gemileri içerisinde taşınabileceği bildirilmişti.

birlikte ada ahalisinin psikolojik yönden de Fransızlara meyletmesi için baskı yapıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, ahaliye yakında İtalyanların İskenderun'a kadar olan sahili, Fransızların da Suriye'yi ele geçireceğini söylemekteydiler. Öyle anlaşılıyor ki adayı, istihbarat temini konusunda hareket noktası olarak kullanmayı düşünen Fransızlar bu süreçte halkın çekimser olmaması için her türlü alt yapıyı oluşturmaya çalışmışlardı⁵¹.

Adanın işgalinde Fransızlara yerli ahaliiden bazıları açıkça yardımda bulundu. Öyle ki, adanın Fransızlarca işgali sırasında yaptıkları yardımlardan dolayı cinayete suçlanan ve firar eden ada ahalisinden Abdullah Aseli, Muhammed Aseli, Şeyh Osman Aseli, Muhammed Abdülrezzak Süleyman, Mustafa Ebubekir ve Hacı Abdülkadir Sefa'nın Mülkiye ceza kanununun ellinci maddesine göre idamlarına, emvâl ve emlâklerinin hükümet tarafından haczedilmesine dair Aliye Divân-ı Harbi tarafından gıyaben karar verildi. Bu şahısların ele geçirildiklerinde muhakemeleri icra kılınmak üzere karar tasdik kılındı⁵². Ada ahalisinin genel itibariyle işgale tepki göstermediği hatta hoşgörü ile karşıladığı yönündeki bilgiler İngiliz istihbarat raporlarında da görülmektedir. İngiliz istihbaratının, adanın Fransızlar tarafından işgalinden sonra hazırladıkları haftalık raporda ada ahalisinin Fransızlara mukavemet etmediği dahası Fransız denizcilerini "içtenlikle" karşıladıkları zikredilmektedir⁵³. Ancak adada işgale direnen devlet görevlilerinden bazılarında oldukça sert mukabele edilmişti. Nitekim Fransız kuvvetleri adayı ele geçirmek için asker çıkardıkları gün, kendilerine mukavemet ettiği anlaşılan bazı resmi görevlileri harp esiri olarak gözüaltına almışlardı. Rüşumat kolcularından Abdulhalim ve arkadaşı Ahmet Mutî'nin adanın işgali sırasında gözüaltına alındıkları ve kendilerinden haber alınamamasından dolayı akıbetlerinin ne olduğu konusunda bir araştırma yapıldığı anlaşılmaktadır⁵⁴.

Diğer taraftan Fransızlar adaya mensup bazı gemilerin faaliyetlerine de büyük zarar verdiler. 21 Şubat 1331 (5 Mart 1916)'de Arvad limanından olan ve askeri erzak nakletmekte olan "İnayetullah" isimli gemi

⁵¹ BOA, *DH.ŞFR.*, 487/64, 23 Ağustos 1331 (5 Eylül 1915).

⁵² BOA, *LDUT*, 170/109, 28 Nisan 1332 (11 Mayıs 1916).

⁵³ TNA, *WO*, 157/695, 2 Eylül 1915.

⁵⁴ BOA, *HR. SYS*, 2247/15, 15 Haziran 1331 (28 Haziran 1915).

Fransız torpidosu tarafından batırıldı. Batırılan bu Osmanlı gemisinde 18022 kilo buğday, 12312 kilo bulgur, 2062 kilo peksimet, 11340 kilo arpa mevcuttu. İnsan kaybı olmayan bu olayda erzak yüklü olan gemiyle birlikte toplam 43736 kilo erzak battı⁵⁵. Ayrıca Fransızlar adayı ele geçirdikten sonra bazı gemileri müsadere etti. 28 Teşrin-i sani 1915'de Arvad Adası civarında zapt ve müsadere edilen (202) numaralı yelkenli gemi hakkında Fransız Ganâim-i Bahriye Muhakemesi'ne yelkenlinin sahibi Beyrutlu Selim itirazda bulundu⁵⁶.

Adayı ele geçiren Fransız kuvvetleri yakın kıyılarda bir nev'i haydutluğa girişmişlerdi. Dâhiliye Nezâreti'nin aldığı duyuma göre adayı ele geçiren Fransızlar civardaki Aynû'z-Zerk sahilinde otlayan koyunları gasp etmek için bir römorkörden karaya kırk kadar asker çıkarmışlarsa da gördükleri mukavemet üzerine geri çekilmişler ve Fransız askerlerini taşıyan römorkör köyü bombardıman etmişti. Bu bombardıman sırasından bazı evler tahrip ve bir miktar davar telef edilmişti. Silahsız ve savunmasız mevkiye yapılan bu bombardımanın ve köy halkının hayvanlarının yağmalanmaya çalışılmasının "*hukuk-ı beynelmilel*" (uluslar arası hukuk) kurallarına aykırı olduğu belirtiliyor ve buna karşılık Fransız müesseselerinden birinin zabtu için gerekli muameleye izin verildiği bildiriliyordu⁵⁷.

Adayı Suriye'yi ele geçirmek emelleri ve Anadolu'nun güneyine yapılacak bir saldırıda istihbarat toplamak için Eylül 1915'den itibaren bir üs olarak kullanmaya başlayan Fransız kuvvetleri savaşın ilerleyen dönemlerinde adaya yüklü miktarda para transfer etmek istemişlerdi. Bu konuda İngiltere'nin Mısır'daki Yüksek Komiserliği ile kontak kurmuşlar ve istenilen paranın İngiliz bankalarından sterlin karşılığının kredi olarak verilmesini istemişlerdi. Fransız elçisinin istediği miktarın £40.000 karşılığı olarak altın ve kâğıt para olduğu anlaşılan belgelerden ayrıca £5000'luk bir miktarın da Cidde'de kullanılmak üzere istenildiği görülmektedir. Dışişleri Bakanlığı'na konu hakkında bilgi veren Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiserliği Fransız savaş gemileri ile bu mikta-

⁵⁵ BOA, *DH.IUM*, E.104/72, B: 4-6, 7, 13 Teşrin-i evvel 1332 (5 Mart 1916). Beyrut Valiliği'nin resmi yazısına eklenmiş tablolardan batırılan gemiye ait ayrıntılar öğrenilebilmektedir. Geminin Muhammed, Ahmed ve Mustafa Cündî isimli üç kişiye ait olduğu bu bilgilerden anlaşılmaktadır.

⁵⁶ BOA, *DH.IUM*, 20-1/, 26 Mayıs 1334 (26 Mayıs 1918).

⁵⁷ BOA, *HR.SYS*, 2415/15, 22 Teşrin-i evvel 1331 (4 Kasım 1915).

rın nakledileceğinin söylendiğini ancak bu şekilde yapılacak para naklinin Mısır'dan altın ihracına dair sözleşmeye aykırı olduğu ve kendilerine aksi bir durum bildirmedikleri takdirde bu isteği geri çevireceklerini bildirmişlerdi⁵⁸. Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen cevap Kahire'nin fikri ile uyumlu bir biçimde bu isteğin reddedilmesi yönündeydi⁵⁹. "Lübnan halkına yardım etmek" için Mısır'dan nakledilmesi istenen paraya dair Fransız makamlarının başvuruları devam etmiş ancak bu istek tekrar reddedilmişti⁶⁰. Bu durumla ilgili Kahire'deki Yüksek Komiserliğe bilgi veren İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın ifadesine göre Fransızlar Arvad Adası için bir milyon Frank istemişlerdi. Bu istek bu kez altın olarak verilmesi konusunda Londra ile Kahire'deki Yüksek Komiserlik arasında müzakere edilmişti. Paranın külçe altın şeklinde verilmesi Dışişleri Bakanlığı tarafından Kahire'ye önerilmişti⁶¹. Ancak Mısır'da yaşanan altın para stoklarındaki sıkıntı ve diğer başka gerekçelerle Arvad Adası için istenilen miktarın verilmediği yazışmaların seyrinden anlaşılmaktadır⁶².

E. Adanın Türk Kuvvetlerince Bombalanması

1915 yılı Eylül ayında Fransızlar tarafından ele geçirilen Arvad Adası Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin istihbarat toplamaları için oldukça elverişli bir konum olmasından ötürü önemli işlev yüklenmişti. Fakat aynı zamanda bu yakınlık, adanın Türk kuvvetlerinin ani bir baskısına maruz kalması ihtimalini akıllara getiriyordu. Bu konuda Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiseri Reginald Wingate'e Fransız kaynaklarından ulaşan bilgiye göre, Türkler Arvad Adası'nı bombardıman etmeyi planlamaktaydı. Bu amaçla sahile 12 cm.lik iki deniz topu yerleştirmişler ancak acil ihtiyaç nedeniyle Filistin'e gönderilen bu topların yerlerinin boş olduğu tespit edilmişti. Ancak Türklerin Arvad Adası'nı seri bombardımana tutmasının topların yerine getirilmesinden sonra yapılacağı düşünülmekteydi. Yine bu bağlamda alınan haberlere göre,

⁵⁸ TNA, FO, 141/576/1, 20 Ocak 1917, Kahire Yüksek Komiserliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na.

⁵⁹ Aynı Dosya, 24 Ocak 1917, Dışişleri Bakanlığı'ndan Kahire Yüksek Komiserliği'ne.

⁶⁰ Aynı Dosya, W. 51921/17, Dışişleri Bakanlığı'ndan Monsier [Paul] Cambon'a [Fransa'nın Londra elçisi].

⁶¹ Aynı Dosya, 4232/9, 23 Nisan 1917, Dışişleri Bakanlığı'ndan Kahire Yüksek Komiserliği'ne.

⁶² Aynı Dosya, 4293/17, 2 Mayıs 1917, Dışişleri Bakanlığı'ndan [Paul] Cambon'a.

bu günlerde Beyrut'ta birkaç tayyare beklenmekteydi, bu uçakların Arvad'ın bombardımanında görevlendirilebilecekleri düşünülmekteydi. Alınan bu haberlerin etkisiyle adanın acil durumda asker çıkarmak için müsait olmayan konumu nedeniyle ada nüfusunun 1300 kişilik (600 çocuk, 600 kadın, 100 yaşlı erkek) kısmının tahliye edilmesinin gerektiği üzerinde durulmuştu. Bir anlaşma yapılması durumunda bu kişilerin Kıbrıs'ta bir göçmen kampına (bir ay için) yerleştirilebileceklerine de değiniliyordu. Konuya dair duyumlar Yüksek Komiser Wingate'e bu bölgede Fransızlarla kontak halinde olan Mark Sykes tarafından verilmişti⁶³.

Ancak Savaş Bakanlığı'ndan yazılan yazı Kahire'nin endişelerini açıkçası paylaşmıyordu. Bu nedenle ileri sürülen iddialar tek tek incelenerek çürütülmüştü. Öyle ki, Türk anakarasından sadece 3 mil uzaklıkta bulunan Arvad Adası'nı eğer Türkler bombalamak isteseler ve önemli görseler mühim silahlarını Gazze cephesine göndermezler ve bunu derhal yapabilirlerdi. Beyrut'ta beklenen tayyarelerle ilgili olarak ise Savaş Bakanlığı bunların ana karaya bir çıkarma yapılmasından korkan Türklerin keşif uçuşlarında kullanmak için istediklerini düşünüyordu. Bu durumda belki bir fırsat bulurlarsa Türklerin Arvad'ı bombardıman edebilecekleri ancak adadan sözü edilen göçmenlerin gönderilmesine dair bir aciliyet olmadığını yazıyordu⁶⁴. Arvad Adası'nın Türkler tarafından bombardıman edilip edilmeyeceği meselesi üzerinde uzun zaman tartışılmış ve zayıf bir ihtimal olarak görülmüşse de Türkler bunu Suriye sahilinden bir kez yapmışlardır. 4 Ekim 1917'de yapılan kısa ancak etkili bombardımanın tek neticesi Fransızların yerli, kadın, çocuk ve yaşlıları güvenlik amacıyla Kıbrıs'a taşınması olmuştur. Bunun dışında adadaki Fransız varlığına zarar verilememiştir⁶⁵. Bu kaygının da üstesinden gelinmesi ile artık Arvad Adası'ndaki Fransız varlığı kesinleşecek ve adanın Fransız kontrolündeki statüsü Suriye'nin Fransız mandaterliğinden bağımsızlığını kazandığı 1946 yılına kadar devam edecekti.

⁶³ TNA, FO 371/2931, 110765/585, 3 Haziran 1917, [Kahire Yüksek Komiseri] R. Wingate'den Dışişleri Bakanlığı'na.

⁶⁴ TNA, FO 371/2931, 114556/87/11 (M.I.2), 8 Haziran 1917, Savaş Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na.

⁶⁵ Ajay, a.g.m., s. 144.

Sonuç ve Değerlendirme

Arvad Osmanlı Devleti idaresinde Suriye sahillerine oldukça yakın genel itibariyle taşlık ve tarıma uygun olmayan toprakları nedeniyle halkının büyük çoğunluğu balıkçılık ve sünger avcılığıyla geçinen bir ada iken, 1915 Eylülünde Fransız kuvvetlerince işgal edilmişti. Bu işgalin gerçekleşmesinde adanın ana karaya olan stratejik yakınlığı etkili olmuştu. Adanın işgal edilmesinden sonra bu stratejik konumundan faydalanılarak Suriye sahillerine gönderilen casuslar Fransız kuvvetlerine devam ede gelen askeri hareketlilik ve bölgedeki iç gelişmeler hakkında önemli bilgiler getirmişlerdi. Diğer taraftan adanın Fransızlar tarafından ele geçirilmesinin ardından bölgedeki Türk idaresinden hoşnut olmayan pek çok kişi buraya giderek Fransızların hizmetine girmişti. Bu yönüyle ada Türk idaresine muhalif olanlar için bir kaçış yeri işlevi de görmüştü. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak isteyen Amerika Ermenilerinin adaya bir süreliğine de olsa getirildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ada özellikle Kilikya bölgesinde devam eden Türk-Ermeni çatışmalarında Türklere karşı mücadele etmek isteyen Ermeni gönüllüler için kısa süreliğine de olsa ikametgâh ve eğitim yeri olmuştu.

Adanın Fransa tarafından işgal edilmesinde İngiltere ile aralarında süregelen Suriye'nin paylaşılması konusundaki görüş ayrılıkları ve Fransa'nın Suriye'nin yönetimini ele geçirmek hususunda duyduğu aşırı istek önemli rol oynadı. Zira adanın konumu Suriye sahillerindeki deniz hareketliliğini gözlemleyebilmek açısından da önemliydi. İngiltere ile Fransa arasında bölgenin hâkimiyetine yönelik mücadele her ne kadar Sykes-Picot anlaşması ile bir uzlaşma zeminine oturtulmuşsa da bu anlaşmanın imzalanmasından evvel Fransa'nın, İngiltere'nin bölgedeki istekleri konusundaki kaygıları hat safhadaydı. Fransa'nın adayı ele geçirerek Suriye işgalinde bir hareket noktası elde etmek istemesi bu nedenle önemliydi.

Kurak ve verimsiz toprakları ve fakir olan halkı ile Arvad Adası Osmanlı Devleti'nin askeri açıdan oldukça sıkıntıda olduğu bir dönemde Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Çanakkale ve Kafkaslardaki çatışmaların devam ettiği bu günlerde işgal edilen adanın tekrar ele geçirilmesi için askeri bir harekâta girilmedi. Ancak savaşın ilerleyen dönemlerinde adanın Osmanlı kuvvetleri tarafından bombardıman edilmesi ise adanın Fransız işgaline yönelik bir tehdit oluşturmadı.

KAYNAKÇA**1- Arşivler**

a- Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, Ankara/Türkiye,

K:176, D: 759, F: 21.

b- Başbakanlık Osmanlı Arşivi,

DH. MKT, 1413/88.

DH. MKT, 1719/28.

DH. ŞFR, 486/102, 487/7.

DH.EUM.4.ŞB, 3/86.

DH.EUM.EMN, 84/35.

DH.H, 72/24.

DH.İ.U.M, 20-1, E.104/72.

DH.MKT, 1422/103.

DH.ŞFR, 56/259, 62/141, 487/64, 487/8, 488/34.

HR. SYS, 2247/15, 2415/15, 2418/115.

HR. TO, 389/4, 389/51, 554/101, 392/75, 401/11, 388/106, 391/66, 394/2.

İ.DUIT, 170/109.

İ.MVL, 214/7036.

MKT. DV, 55/32.

MVL, 182/112.

c- The National Archives, Kew-London,

FO, 141/475/7, 141/576/1, 371/2485, 371/2931

WO, 157/695, 157/695

2- Tetkik Eserler:

Ajay, Nicholas Z., Political Intrigue and Suppression in Lebanon during World War I, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 5, No. 2, (April 1974).

Aktan, Ali, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Bellekten*, C. LXIII, S. 237, TTK Yay., Ankara 1999, ss. 411-452.

Ana Britannica, C.II, İstanbul 1992.

Andrew, Christopher M. Kayna-Forstner A.S., *France Overseas, The Great War and the Climax of French Imperial Expansion*, Thames and Hudson, 1981.

Ball, Warwick, *Rome in the East, The Transformation of an Empire*, London 2000.

Çoruh, Haydar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sünger Avı (1840-1912)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol 2/9, Fall 2009, ss. 79-94.

Demurger, Alain, *The Last Templar*, London 2009.

Gülsoy, Ersin, "Sayda- Osmanlı Yönetimi", *DİA*, C. 36, İstanbul 2009.

Hughes, Matthew, "Allenby, Edmund Henry", *Oxford National Bibliography*.

Neale, Frederick Arthur, *Eight Years in Syria, Palestine, Asia Minor, From 1842 to 1850*, Vol. 1, Colburg And Co., Publishers, London 1851.

Sheffy, Yigal, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign 1914-1918*, Frank Cass&Co. Ltd., London 1998.

Stopford, Robert, *Narrative of the Late Expedition to Syria*, Vol. 1, London 1882.